

DÜNYEVİLEŞME KAVRAMI ÜZERİNE

Ahmet Yıldırım¹

¹ Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi Hadis Anabilim Dalı
İleti: ayildirim2000@hotmail.com

Özet

Düşüncelerimizi, bakış açılarımızı ve anlayışlarımızı belirleyen büyük ölçüde kavramlar ve tanımlardır. Bir medeniyette ancak kendi kavramları üzerinde inşa edilebilir. Bununla birlikte kavramlar da canlı organizmalar gibi, zaman içerisinde çeşitli sebeplerle bazen anlam genişlemesi, bazen anlam daralması, bazen de anlam kayması gibi değişim ve dönüşüm geçirirler. Bu makalede¹ dünyevileşme kavramı üzerindeki düşünceler ortaya konulmaya çalışılmıştır

Anahtar Kelimeler; Dünyevileşme, Kavram, Din

ON SECULARIZATION CONCEPT

Abstract

The elements that determine our thoughts, perspectives and understandings are largely concepts and definitions. It can only be built on its own concepts in a civilization. Concepts, like living organisms, however, undergo changes and transformations such as semantic expansion, sometimes narrowing of meaning, and sometimes shifting of meaning, for various reasons over time. We will also try to put forth our thoughts on the concept of secularization in this article.

Keywords; Secularization, Concept, Religion

---

¹ Makale önemli ölçüde *Din, Dünyevileşme ve Zühd*, (Ankara 2014) adlı eserden istifade edilerek hazırlanmıştır.

Giriş

Yaşadığımız gezegende genelde bütün insanlığın, özelde ise dindar insanların en büyük sorunlarından biri belki de en başta geleni dünyaya meyletmek ve her şeyin sadece bu dünyadan ibaret olduğunu sanma anlayışıdır. Bu yönüyle sözü edilen anlayış bütün semavi dinleri ilgilendirmiş, hatta insanlık tarihi kadar eski bir ahlâkî sorun olarak bile telakki edilmiştir. Daha sonraki süreçte kıta Avrupa'sında Ortaçağ'ın sonlarında Aydınlanma, Rönesans ve Reform ile birlikte meydana gelen büyük dönüşümün (modernite) dinsel açıdan nitelenmesi, 'dünyevileşme' diye bir süreci ortaya çıkarmıştır.² Burada cevaplandırılması gereken soru; önce dünyevileşme düşüncesini ve kavramını nasıl anlayacağımız, ardından kendi değerlerimizi kullanarak hangi modeli insanlığa sunacağımızdır. Dünyevileşme süreci ve düşüncesi kökleri daha önceye dayansa da dini ortadan kaldırma ve etkisini azaltmayı hedeflemekle birlikte, şaşkıncu bir biçimde onun şeklini değiştirmeye, biraz amiyane bir deyişle, onu kılıksız ve kalıpsız bir hale getirmeye yol açarak tuhaf bir durum sergilemekte ve ne olduğu ayrı bir önem kazanmaktadır.³ Bu durum gündeme yeniden "dünyevileşme" kavramını getirmiştir.

Dünyevileşme kavramı

Anlam dünyasına baktığımızda "dünyevileşme" kavramı "dünya" ile yakın ilişkiye girme ve dünyaya karşı özel bir tavır alma olayına işaret eder. Bu nedenle dünyevileşme ile kastedilen şey, dünya kavramına yüklenecek manaya göre anlam kazanmıştır. Dünya kavramı insanın eşya ile olan ilişkisinin çevre ve zaman koşullarında tayin edilmesi olarak ifade edilebilir.⁴ Dolayısıyla dünya kelimesinin manası üzerinde durmak gerekir.

Dünya kelimesinin manası üzerinde farklı görüşler bulunmakla birlikte daha çok iki anlam üzerinde durulduğunu müşahade etmekteyiz. Birincisi "dünya" kelimesi, Arapça dünüvv kökünden "ednâ" kelimesinin müennesi olup, "en yakın, daha yakın, daha uygun" anlamlarına gelmektedir.⁵ Kur'an'da ednâ

kelimesinin "daha uygun, daha münasip, daha yakın⁶, yakın mekân, yer olarak daha yakın"⁷ gibi anlamlarıyla kullanıldığını görmekteyiz. Bu âleme dünya denmesi, âhirete göre daha yakın olmasından dolayıdır.⁸ İkinci mânaya göre dünya kelimesi yine Arapça ednâ kelimesinin ism-i tafdilinin müennesidir. Bu durumda dünya kelimesi dünüvv kökünden değil "denâet" kökünden türemiştir. Bu anlama göre dünya; "en alçak, pek düşük, basit, iğreti, adi, alçaklık" anlamlarına gelen sıfattır.⁹ Bu bağlamda dünya kelimesi el-hayâtu'd-dunyâ, es-semâu'd-dunyâ, ed-dâru'd-dunyâ gibi isimlere sıfat olarak da kullanılmıştır. Bundan başka âhret kelimesi gibi ve onun karşıtı bir isim olarak da kullanılır ki, o zaman el-hayâtu'd-dunyâ, veya ed-dâru'd-dunyâ terkiplerinden birinin yerine geçer.¹⁰ Bu anlam Kur'an'da genelde el-hayâtu'd-dunyâ şeklinde sıfat tamlaması olarak yer almıştır. Bu durumda hayât-ı dünya, dünyanın hayatı değil, dünya denilen hayat yani "el-hayâtu'l-âhirenin zıddı yakın hayat, bu hayat, süflî, alçak hayat" anlamlarına gelir.¹¹ Bundan dolayı dünya kelimesinin denâet kökünden geldiği kabul edilmiş, Kur'an'da ve İslâm teolojisinde öbür dünyaya mukabil olmak üzere yerilen bir mana ile, bu fânî dünya için kullanıldığı ifade edilmiştir.¹² Buradaki değersizliğin ölçüsü neye ve kime göredir? Her zaman için bu âleme değersiz ve bayağı diye mi bakacağız? Bu soruların cevabını en güzel bir şekilde İzutsu'dan alıntılatacağımız şu cümlede bulabiliriz:

"Bu âleme alçak bir şey gözüyle bakma, ancak öteki âlemin değerli ve önemli olduğu düşüncesinin yerleştiği yerlerde mümkündür."¹³

Aksi takdirde, dünyayı genellemelere giderek lânetlenmiş bir göz yaşı vadisi olarak değerlendirmek İslâmî bakış açısına aykırı bir durumdur. İlgili âyetlerde olumsuz bir anlam yüklenen dünya kavramı, Allah'ın en güzel bir şekilde yarattığı dünyanın kendisi değil, olsa

fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser, thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Beyrut 1979, II, 137-38; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut Tsz., "dñv" mad., XIV, 272-74; Râgib el-İsfahânî, *el-Mufredât*, İstanbul 1986, I, 249; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, İstanbul 1305, IV, 959; Süleyman Uludağ, "Dünya" *DİA*, X, 22-25.

⁶ el-Bakara 2/282, el-Mâide 5/108, el-Ahzâb 33/51.

⁷ Rûm 30/3.

⁸ Bkz. Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, "dñv" mad., II, 959.

⁹ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, "dñv" mad. XIV, 272-74.

¹⁰ Alican Tatlı, *Zühb Açısından Hadislerde Dünya*, İstanbul 1996, (yayımlanmamış doktora tezi), s. 3.

¹¹ Bkz. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, (ö.1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, I-X, İstanbul 1992, I, 335-336.

¹² Bkz. Carra De Vaux, "Dünya" *İA*, III, 664; Alican Tatlı, *Zühb Açısından Hadislerde Dünya*, s. 3.

¹³ Bkz. İzutsu Toshihiko, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (çev. Süleyman Ateş), Ankara Tsz, s. 79.

² Bkz. Nuray Mert, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, İstanbul 1994, s. 24; İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, Ankara 2002, s. 9.

³ Ali Coşkun, "Toplumsal Düşünce Tarihinde Din Sorunu", *Bilgi ve Hikmet*, (Kış 1995), Sy. 9, s. 45.

⁴ Sabri F. Ülgener, *Dünya ve Bugünü ile Zihniyet ve Din, İslâm, Tasavvuf ve Çözümleme Devri İktisat Ahlâkı*, İstanbul 198, s. 31.

⁵ Bkz. İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen, *Kitâbu Cemhereti'l-Luga*, thk. Remzi Münir Ba'lebekki, Beyrut 1987, II, 688; İbnü'l-Esîr, Muhibbuddin Muhammed el-Cezerî, *en-Nihâye*

olsa, ancak o dünyada insanın yaşadığı hayatın niteliği olabilir.¹⁴

Dünya kavramıyla ilgili bu genel bilgilerden sonra dünyevileşme kavramına geçecek olursak dünyevileşme diye adlandırılan şey, dünya aynasında gördüğümüz oyuna, kendimizi kaptırarak unutmaya süreci içinde bulunma olarak tanımladıkları gibi¹⁵, eskilerin 'dehriye' olarak tanımladıklarına da dünyevileşme denilmiştir. Ayrıca "dehriye" denildiğinde de kimi zaman ateizm karşılığı olarak kullanılsa bile dünyevileşme mânâsında sosyal ateizm anlamına da kullanıldığı görülmektedir.¹⁶ Bütün bu tanımlamalardan dünyevileşmenin farklı anlam boyutlarının olduğu anlaşılmaktadır.

Dünyevileşme ve sekülerleşme

Dünyevileşme terim olarak, "Dünyanın dinden ve dinî düşüncenin dünyayı anlamlandırmasından arındırılması; kapalı bütün dünya görüşlerinin dağıtılması ve bütün tabiat üstü mitlerin ve kutsal sembollerin kaldırılıp atılması" şeklinde tarif edilmiştir.¹⁷ ABD'nin en önde gelen teologlarından biri olan Harvey Cox'un tanımlamasıyla, sekülerizasyon (dünyevileşme):

"İnsanların en temel ilgi ve yöneliminin bu dünyanın dışından/ötesinden ve üstünden, sadece ve sadece bu dünyaya yönelmesi hareketidir. Bu, bu dünyanın bağlı olduğu mistik, metafizik ve dinî her çeşit düalizmden (iki dünya) arındırılmasını içermektedir. Bunun nihâi anlamı ise, bütün hastalıkları ve günahlarıyla, bütün sağlık ve umutlarıyla sadece yeryüzü alanını kemaliyle ciddiye almaktır."¹⁸

Din Sosyologları sekülerleşmeyi (dünyevileşmeyi) genel olarak şöyle tanımlarlar: "Dünyevileşme, daha önce egemen olan birtakım dinî ve ideolojik düzen kalıplarının artık ayırt edici bir nitelik olarak bireysel motivasyonun ve davranışın etkin bir kaynağı olarak işlev görmemesidir."¹⁹

Benzer anlamlı laik ve laisizm kelimeleri Türkçede

¹⁴ Bkz. Elmalılı, *Hak Dini*, I, 335-336.

¹⁵ Burhaneddin Tatar, "Dünyevileşme", *Diyanet Aylık Dergi*, sy. 149, s. 4/13.

¹⁶ Mustafa Özcan, "Pratik ve Sosyal Ateizm", *Yeni Asya*, 14.03.2005. Ayrıca bkz. Dominique Vidal, "Dünyevileşme Ya da Fransa'da Dinsizlik", çev. Adem Efe, *SDÜİFD*, Yıl: 2003/1, sy. 10, s. 131-138.

¹⁷ İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 11.

¹⁸ İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 9-10 (Jacob Neusner, *Judaizm in the Secular Age*, London 1970, s. 55'ten naklen)

¹⁹ Ali Coşkun, "Dinin Sosyal Gerçekliği, Dünyevileşme, İslam ve Türkiye", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 2008, sayı: 19, s. 20 (Capps. W alter H., "Society and Religion", ER, ed. Mircea Eliade, NY, 1987, s. 383'den naklen).

politik çağrışımları içermektedir. Fakat yine benzer anlamlı sekülerizm çok daha kapsamlı ve de felsefi-dinî yönü olan bir kavramdır.²⁰ Bu bağlamda sekülerizasyon terimi sosyoloji, siyaset, ilahiyat ve kültürle ilgili disiplinlerde bazı farklılıklar gösterir.²¹ Geleneğimiz içerisinde bu kavramların tam karşılığı olmasa da, bunun dünyevileşme kavramıyla karşılanması mümkündür.

Dünyevileşmeye en yakın duran kavramlardan biri olan sekülerizm, kökü itibarıyla secular sözcüğü Latince'de "saeculum" teriminin, "Zaman" ve "mekân" çağrışımlarını birlikte veren bir anlamı vardır. "Zaman", onun şimdi oluşunu, hazır oluşunu; "mekan" ise, dünyada ve dünyevî oluşunu gösterir. O halde "saeculum, bu çağ ve şimdiki zaman anlamına gelir ve bu çağ veya şimdiki zaman içerisinde bu dünyadaki vâkialara işaret eder; yani "çağdaş vakıalar" mânâsındadır. Vurgu, tarihsel süreç olarak dünyada belirli bir zaman ve dönem üzerinedir. Eskiden atletik yarışmaların periyodik olarak yapıldığını belirtmek için "seküler" nitelemesi kullanılırdı. Seküler kavramı, dünyanın bu belirli zaman ya da dönemde veya çağdaki durumunu gösterir. Seküler kavramında yer alan bu zaman-mekân çağrışımı, tarihsel olarak Greko-Romen ve Yahudi geleneklerinin Batı Hıristiyanlığı içerisinde kaynaşmasından doğan uygulamalardan oluşmuştur.²² O halde saeculum "ilâhî zamana değil, dünyevî zamana uygun" anlamı taşır. Bu yüzden sekülerleşme, "insanın aklı ve dili üzerinde, önce dinî sonra metafizik denetimden kurtarılması" olarak tanımlanmıştır.²³ Sekülerizmin doğuşuyla ilgili şu tesbitler de önemlidir. Sekülerizmin doğuşunda, Greko-Romen medeniyetinin pagan kalıbına sokulan Hıristiyanlığın büyük rolü olmuştur. Böyle bir aşama yaşayan Hıristiyanlık, başta tevhid ve âhiret inancı olmak üzere özgün direniş reflekslerini kaybetmiştir. Halbuki, ilâhî dinlerin en büyük amacı, toplumlara yön gösterme özelliğini hiç kaybetmemesidir. Ona dinamizm sağlayan bu özelliğini kaybeden bir din, asla kendisi olamaz. Hıristiyanlık da bir nevi böyle bir kaderi yaşamıştır. Dolayısıyla sekülerleşme, kiliseye tepkinin ortaya çıkardığı doğal bir durumdur. Hıristiyanlığın geçirdiği bu dönüşüm, biraz da kendi teologları eliyle olmuştur. Hıristiyanlık, Protestanlaşma ve sekülerizm kavramları arasında çok yakın bir ilişki vardır. Zira, önce Hıristiyanlığın pagan kalıbında vahdaniyet inancı ve buna bağlı olarak iman öğretisi bozulmuş, sonra, St. Pavlus gibi dinî mimarlar elinde ibadet ve hukuk alanlarına müdahale edilerek ahkâm boyutu aşkın alandan koparılarak, toplumsal

²⁰ Bkz. Durmuş Hocaoğlu, *Laisizm'den Müllî Sekülerizm'e*, İstanbul 1995, s. 90-95.

²¹ Mustafa Armağan, *Gelenek ve Modernlik Arasında*, İstanbul 1998, s. 87.

²² S. Nakib Attas, *İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, (çev. Mahmut Erol Kılıç), İstanbul 1995, 42-43.

²³ S. Nakib Attas, *İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*, s. 43.

şartların bir ürünü haline getirilmiştir.²⁴ Sekülerizm kavramı biraz serüvenli bir tarihe sahip olmuştur. O ilk defa din savaşlarından hemen sonra arazi ve emlakın kilise otoritelerinin gözetiminden çıkarılmasını belirtmek için kullanıldı. Aynı kavram Roma dini hukukunda bu sefer nizamnamelerdeki bir mükellefin “dünyasını” göstermeye başladı. Söz konusu her iki kullanımda da kavram, özgül durumdaki tartışmalar ne olursa olsun, tamamen tasvirici ve değerden uzak bir anlamda kullanılıyordu. Kuşkusuz bu, en son zamanlarda kullanıldığı anlamda değildi. Sekülerizm, kavramı yerine göre müsbet, yerine göre de menfi değerli çağrışımlarla, oldukça yüklü ideolojik bir kavram olarak kullanılmıştır. Geleneksel kiliseyle bağları olan çevrelerce ona “Hristiyanlardan uzaklaşma”, “dinsizleşme” vb. olarak saldırılırken, kilise karşıtı ve “ilerlemeci” çevrelerde ise dinî vesayetlerden modern insanın kurtuluşu anlamı verilmeye başlandı.²⁵ Sekülerizm, Protestan kültürünün hâkim olduğu Anklosakson ülkelerinde geçerli olan dünyevileşme olarak anlaşılmıştır. Bu durum zamanla Max Weber’in de dile getirdiği gibi dine ve dünyaya ilişkin olan hususlar asla birbirine müdahil olmadan dünya için çalışmak bir ibadet halini almıştır.²⁶ Buradan hareketle, modern Batı düşüncesinin sadece maddî hayatı dönüştürmekle kalmadığı, başta din olmak üzere, gelenek, kültür ve kutsalı yeni bir okumaya tâbi tutarak radikal bir değişime uğrattığı söylenebilir.

İşte buna paralel olarak, hayatın bütün alanlarına egemen olduğu kıta Avrupa’sında Ortaçağ’ın sonlarında Aydınlanma, Rönesans ve Reform ile birlikte Hristiyanlık (kilise meydana gelen büyük dönüşümün (modernite) dinsel açıdan nitelenmesi, dünyevileşmedir (sekülerleşme). Bunun anlamı, “Hristiyanlığın altın çağının son bulması, toplumun dinden uzaklaşması, inanç ve eylemlerin ilâhî yerine dünyevî hedeflere yönelmesi, dinin işlevlerinin seküler toplumsal işlevlere dönüşmesi ve son olarak da kutsalın yerini dünyevileşmenin alması”dır.²⁷

Sosyal bilimlerin literatürüne sosyolojinin bir armağanı olarak giren sekülerizasyon²⁸ (dünyevileşme), “dinî düşünce, muâmelât ve kurumların sosyal önemini yitirdiği bir süreç (Brayn Wilson), dinî inançlar, ibadetler ve cemaat duygusunun toplumun ahlâkî hayatından uzak-

laştırılması (Viktor Lidz), mistisizm dahil tüm dinî konu ve tutumlara karşı tam ilgisizleşme (Daniel L. Edwardsyanı paganlaşma (El Wood), kilisesizleşme (Peter L. Berger)”, dini otoritenin gerilemesi (Mark Chaves), dinî olanın karşıtı (Edward Bailey)²⁹ gibi çeşitli yönlerden tanımlanmıştır.³⁰

Bu tanımlama girişimlerinden yola çıkarak söylemek gerekirse, sekülerizm (dünyevileşme), bir düşünce akımı ve bir hayat tarzı olarak Protestan ülkelerde dinin dünyevîlikle olan her türlü aksiyonla bağlantısı kesilerek, dinin özelleştirilmesi, yani bireysel hayata havale edilip, hayat ile sosyal bağı kalmamış bir ritüeller ve inançlar kompleksi haline getirilmesi olayı olarak görülebilir. Nitekim Peter L. Berger’in şu tanımında bunu görmek mümkündür. Berger şöyle diyor:

“Biz sekülerizasyonla, toplum ve kültür alanlarının (sectors) dinî kurumlar ve sembollerin egemenliğinden çıkarıldığı süreci kastediyoruz.”³¹ Tarihsel süreç içerisinde kazandığı anlam zenginliği ile sekülerizmi daha açmıyıcı bir tarzda tanımlayanlar da olmuştur. Buna göre sekülerizm, “dinin sosyal yapıdaki otorite ve geçerliliğini yitirmesi, doğaüstü olayların tabii ve dünyevî olaylar gibi algılanması, insan aklının dinî ve metafizik bağlardan kurtarılması, dinin bir vicdan meselesi haline getirilmesidir.”³²

Max Weber (ö.1920) klasik tezinde, endüstriyel kapitalizm geliştikçe asketizmin (zühd vb.) önemini yitireceğini söylüyordu.³³ Böylece, katı olan her şey buharlaşacak, din ve modernizm ilişkilerinde etkilenme, dindar bireyler aleyhine ve modern bireyler lehine bir dönüşüm yaşanacaktı. Weber’in “büyü bozma”³⁴ diye isimlendirdiği kehaneti, yani inançların her an buharlaşıp gitmesi mümkün olacak mıydı?³⁵

Dünyevileşme düşüncesinin “reformasyon” süreciyle çok yakın bir ilişkisi vardır. Weber’in dediği gibi, “reform”, Kilise otoritesinin yaşam üzerinden tamamen kaldırılıp atılması olmayıp, var olan biçimin farklı bir anlamla değiştirilmesidir.³⁶

Burada zihnimize berraklaştırmamız gereken bir diğer önemli nokta modernleşmenin dünyevileşmeye, yani bireyin kendini dinin değer ve katkılarından soyutlama ve onsuz bir hayat tarzı kurmaya çalışmasıyla eşdeğer olmadığı, yani modernleşmenin mutlak surette dünye-

²⁴ Ramazan Altıntaş, *Din ve Sekülerleşme*, s. 91.

²⁵ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, (çev. Ali Coşkun), İstanbul 1993, s. 160.

²⁶ Geniş bilgi için bakınız. Max Weber, *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (çev. Zeynep Aruoba), İstanbul 1997, s. 71-76.

²⁷ Nuray Mert, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, İstanbul 1994, s. 24. Ayrıca bkz. İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 9.

²⁸ Mustafa Armağan, *Gelenek ve Modernlik Arasında*, s. 87; William H. Swatos, Kevin J. Christiano, “Sekülerleşme Teorisi: Bir Kavramın Serüveni”, s. 98-99. *Sekülerleşme Sorgulanıyor: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği* (ed. Ali Köse), içinde, İstanbul: Ufuk Kitapları 2002, s. 95-121.

²⁹ William H. Swatos, Kevin J. Christiano, “Sekülerleşme Teorisi: Bir Kavramın Serüveni”, s. 98-100.

³⁰ Ramazan Altıntaş, *Din ve Sekülerleşme*, İstanbul 2005, s. 44.

³¹ Peter L. Berger, *Dinin Sosyal Gerçekliği*, s. 162

³² Mustafa Armağan, *Gelenek ve Modernlik Arasında*, s. 87.

³³ Bkz. Max Weber, *Protestan Ahlakı*, s. 136-161.

³⁴ Max Weber, *Protestan Ahlakı*, s. 104.

³⁵ Ramazan Altıntaş, *Din ve Sekülerleşme*, s. 23

³⁶ Max Weber, *Protestan Ahlakı*, s. 32.

vileşmeyi beraberinde getirmeyeceğidir. Aydınlanma düşüncesinin başlangıçtaki hedefinin bu olduğu, modernleşme neticesinde ortaya çıkacak dünyevileşme ile dini dünya sahnesinden silmeyi hedeflediği doğrudur.³⁷ Ama birçok Batılı sosyologun da artık net bir şekilde ifade ettiği gibi, modernleşme, “pozitivist Aydınlanma”nın uç beyi olmaktan kurtulmuş ve din ile pekâlâ aynı ortamı paylaşabilmiştir. Hatta modernleşmenin dünyevileşme karşıtı birçok güçlü hareketi doğurduğu da ortadadır.³⁸ Kısacası, modernleşme ile dünyevileşmenin özdeş olduğu fikri artık geçerliliğini kaybetmiştir. Bugün dünyanın modernleştiği söylenebilir, ama dünyanın dinden uzaklaştığı söylenemez.³⁹

Zihniyet yönüyle bakıldığında dünyevileşme, dinin toplumda otoritesini yitirme süreci olarak görülür. Bir zamanlar Batı toplumunun ve aslında bütün toplumların yaşamının odak noktası olan dinî kurumların, dinî pratiklerin çöküşe geçmesidir. Peter Berger’in ifadesiyle üzerimizdeki ‘kutsal kubbenin’ kalkmasıdır.⁴⁰ Dünyevileşme, bütünüyle bir dünya görüşü paradigma değişimidir ve ikinci boyut birinci boyutun bir uzantısı ve ifadesidir.⁴¹ İşte burada kutsal dinlerin dünyevileşmeye bakışı önem arz etmektedir.

Dünyevileşme açısından Yahudilerin durumuna bakıldığında onlar âhirete iltifat etmedikleri gibi, peygamberlerini de dinlememişlerdir. Dolayısıyla, yahudiler Tanrı’yı ve dini kendi dünyevî haz ve hedeflerine göre kurgulamışlardır.⁴² Hristiyanlığın durumu ise, Ortaçağ boyunca kilisenin İnciller’den inşa ettiği kültür-zihniyet ve insan tipi medeniyet tarihçisi Papaz Walter Scubar’ın Homeros’un Yunanlılarında, Konfüçyüs’ün Çinlilerinde ve 11-16 yüzyıl arasındaki Batının Gotik Hristiyanlarında gördüğü gibi “uyumlu”; Hinduizm / Budizm Hindlilerinde ve Yeni Platoncular ve mistik tarikatlarda gördüğü gibi “zâhid” prototiplere uygundur. Prostanlığın ürettiği “asketik” ahlak, Latin Amerika’da üretilen liberasyon (kurtuluş) teolojisi ve daha birçok yeni teolojiler, 16. yüzyıldan sonra üretilmiştir.⁴³

İslam düşüncesinde dünyevileşme

Dünyevileşmenin İslâm düşüncesine girişi ve felsefi temelleriyle ilgili olarak da şunlar zikredilmektedir: İslâm’ın diğer köklü düşünce sistemleriyle tanışması, girdiği iletişim ve ilişkilerle dünyevileşme; bilgi düzeyinde kendini belli etmeye başlamıştı ve usûl sahasına doğru hızla yayıldı. Demokrit, Pisagor gibi Stoacılar’ın tabiat felsefesi ilk müslüman kelâm okullarında âdeta temel kaynak gibi kullanıldı, öğretili. Mu‘tezile, Empedokles ve atomculuğu bütün muhtevasıyla meydana getirdiği düşünce birikimine temel kaynak olarak katmaktan çekinmedi. Heresiografî İslâm dünyasında en ılımlı kesimden Ravendî’ye kadar şekillendi. Şimdi burada “ilâhî düzenin vahye dayandığı, buna karşı dünyevî olanın akla dayandığı” tartışması hakkında bir noktaya daha temas etme zorunluluğu doğmaktadır. Şöyle ki vahye dayanan, ilâhî olanın karşısında ortaya çıkan dünyevî düşüncenin temelinde yatan kaynak tabiat felsefesidir. Dolayısıyla dünyevileşme köken olarak tabiat düşüncesi ve felsefesinin sonucudur. Bunun sonuçları kişi hayatından, uluslararası hukuka kadar yayılarak görülecektir. Sonuç olarak ilâhî olandan dünyevî olana gidişin, akli olana gidiş anlamına gelmeyeceği netlik kazanacaktır. Çünkü Bacon’un şikâyet ettiği şekliyle tabiat felsefesi kaynaklı düşünceler tabiat, kadın gibi kavramları salt sömürülecek şeyler olarak vurgulayarak tamamen akıldan uzaklaşmanın örneklerini vermişlerdir.⁴⁴

Bununla birlikte İslâm dünyası açısından dünyevileşme (sekülerleşme) “sahte” bir sorun olarak değerlendirilmiştir. Gerekece olarak da şunlar zikredilmektedir: İslâm’ın tabiatı Hristiyanlığın geçirdiği tarihî süreci yaşamadığı için iki açıdan sekülerleşmeye geçit vermez. Bunlardan ilki, tevhid inancını koruması ve güçlü âhiret vurgusunu canlı tutmasıdır. Bu iki inanç biçimi, varlık ve Allah arasında kopukluğun doğmasını önleyici bir işleve sahiptir. Diğer ise, İslâm’ın ahkâm boyutudur. Dünyevî alanda ortaya çıkan problemler “ictihâd” kurumunun çalıştırılması ile aşılar. Şüphesiz bu mekanizma, içeriden bir yenileşme çabasıdır. Ayrıca, sünnet ve icmâ gibi İslâmî epistemolojik sistemin iki çarkını da göz ardı etmemek gerekir.⁴⁵

Dünyevileşme, İbrahimî monoteist evrensel din (Kur’an’ın deyimıyla el-İslâm)⁴⁶ açısından insanlık tarihi

³⁷ William H. Swatos-Kevin J. Christiano, “*Sekülerleşme Teorisi: Bir Kavramın Serüveni*”, s. 100-101. Ayrıca bkz. Durmuş Hocaoğlu, *Laisizm’den Millî Sekülerleşme’ye*, s. 90-95

³⁸ Ali Bardakoğlu, *Din, Yenileşme ve Modern Hayat*, III. Din Şurası Açış Konuşması, 26.11.2004; diyanet.gov.tr, Tebliğler ve Konuşmalar Arşivi, (Peter L. Berger, “Secularism in Retreat”, National Interest, Winter 1996-97, s. 4, s. 3-12’den naklen).

³⁹ Ali Bardakoğlu, *Din, Yenileşme ve Modern Hayat*, III. Din Şurası Açış Konuşması, 26.11.2004; diyanet.gov.tr, Tebliğler ve Konuşmalar Arşivi.

⁴⁰ Nuray Mert, *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*, s. 18. Ayrıca bkz. İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 9

⁴¹ İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 11.

⁴² İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 13.

⁴³ İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 15.

⁴⁴ Gökhan Bacık, “Dünyevileşme ve Arkaplamı”, *Köprü Dergisi-Dünyevileşmenin Farklı Boyutları*, Yaz-Güz 97, sy. 59-60.

⁴⁵ Ramazan Altıntaş, *Din ve Sekülerleşme*, s. 93.

⁴⁶ “Allah uğrunda, hakkımı vererek cihad edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yükledi; babanız İbrahim’in dininde (de böyleydi). Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, O, gerek daha önce (gelmiş kitaplarda), gerekse bunda (Kur’an’da) size «müslümanlar» adını verdi. Öyle ise namazı kılın; zekâtı verin ve Allah’a sınıksız sarılın. O, sizin mevlânızdır. Ne güzel mevlâdır, ne güzel yardımcıdır!” el-Hac 22/78.

kadar eski bir ahlâkî sorundur.⁴⁷ Dünyâ âhiret dengesinin dünya lehine bozulması, zamanla dünyada en güzel şekilde yaratılan (ahsen-i takvim) insanın aşağıların aşağısına (esfel-i sâfilîne) düşüş serüvenini başlatmıştır. Diğer bir deyişle, Allah'ı ve âhireti unutarak dine karşı kayıtsızlaşma, ahlâkî ve dinî değerlere yabancılaşmak, kısaca bu dünyevileşmektir ki, Müslüman fert ve toplumları çok yakından ilgilendiren bir varoluş problemidir. Kur'an'ın, toplumları ve insanları çürüten, yozlaştıran ve ahlâkî açıdan ölüme sürükleyen bu probleme karşı bakışı nasıl olmuştur? Bundan korunmak için çare ve alternatifler sunmuş mudur? Bu Müslüman birey, toplum ve ümmet açısından önemlidir.

Kur'an gibi dinî metinlerde de görüleceği üzere, bir metnin, oluştuğu tarih dışında okunması, iki süreci barındırır. Birincisi, öze ait olmayan tarihsel alanın atlanması, ikincisi ise, öze ait olanın te'vil yoluyla keşfedilmesi, ortaya konmasıdır. Dünyevileşme, İbrahîmî monoteist evrensel din (Kur'an'ın deyimleriyle el-İslâm)⁴⁸ açısından insanlık tarihi kadar eski bir ahlaki sorundur. 16. yüzyıldan sonra bu ahlâkî hastalığın Avrupa'dan başlayarak ve giderek bütün dünyaya bulaşması -bunda, başta hıristiyan düşüncesi olmak üzere, İslâm düşüncesinin kusurlarını da unutmamak gerekir- bizi şaşırtmamalıdır.⁴⁹

İslâm'ın kutsal kitabı Kur'an'ın dünyevileşmeye bakışıyla ilgili olarak; Kur'an'da dünya ve âhiret dengesinin kurulmasından, dünya hayatının öz niteliğinden dünyevileşmenin ifadelendirilmesinden ve dünyevileşmiş bir halk olarak müşrik Araplardan, Firavun, Karun ve Bel'am gibi dünyevileşmenin ahlâkî saiki ve tipolojilerinden bahsedilmektedir.⁵⁰

Kur'an'da dünyevileşmenin tipolojilerinden Kârûn'un kıssasıyla ilgili olarak da şöyle buyrulur:

“Derken, Kârûn, ihtişamı içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar: ‘Keşke Kârûn'a verilen benzeri bizim de olsaydı; doğrusu o çok şanslı!’ dediler. Kendilerine ilim verilmiş olanlar ise şöyle dediler: ‘Yazıklar olsun size! İman edip iyi işler yapanlara göre Allah'ın mükâfatı daha üstündür. Ona da ancak sabredenler kavuşabilir. Nihayet biz, onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı kendisine yardım

edecek avanesi olmadığı gibi, o, kendini savunup kurtarabilecek kimselerden de değildi. Daha dün onun yerinde olmayı isteyenler: Demek ki, Allah rızka, kullarından dilediğine bol veriyor, dilediğine de az. Şayet Allah bize lutufta bulunmuş olmasaydı, bizi de yerin dibine geçirirdi. Vay! ‘Demek ki inkârcılar iflâh olmazmış!’ demeye başladılar. İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) âkıbet, takvâ sahiplerininidir.”⁵¹

Kur'an'da zikredilen dünyevileşme tipolojilerinden Kârûn'un kıssasında görüleceği üzere insanın dünyevileşmesinin mühim noktalarından biri, dünyevî şeylerin, özellikle de servetin insan psikolojisi üzerindeki etkisi, diğer bir ifadeyle dünya metânının insan aklı ve duygusuna negatif baskısıdır. Kur'an, bu durumu “istîğna”⁵², yani kendini yeterli görme, Allah'a -hâşâ- muhtaç hissetmeme olarak tasvir eder. Bu his ve kabul, bir başkaldırıya, tuğyanı, fesadı ve neticede inkârı sinesinde barındırır.⁵³

İbrahîmî monoteist evrensel din (İslâm) açısından dünyevileşme, insanın tarihi boyunca her zaman marûz kalabileceği derin bir sapıklıktır. Kur'an oluşum süreci boyunca dünyevileşmiş yahudi ve müşriklerle polemige girmiş, onları nankörler (kâfir) olarak nitelemiş ve âhiret azabı ile sürekli tehdit etmiştir.⁵⁴

Kur'an'da dünya hayatının zemmedildiği yerler, aslında insanın dünyevileşmesi sebebiyledir. Kur'an'da bu dünyevileşme, duruma göre “yeryüzüne çakılıp kalma” olarak tasvir edilmekte, bunun arka planında ise, âhiret'ten vazgeçip sadece dünya hayatına sınırlı ufuksuzluğu ve kişilik kaybının varlığı dikkat çekmektedir: “Ey iman edenler! Size ne oldu ki, ‘Allah yolunda seferber olunuz’ emri verilince bulunduğunuz yere yığılıp, çakılıp kaldınız? Yoksa âhiretten vazgeçip dünya hayatına mı razı oldunuz? Ama iyi biliniz ki dünya hayatının zevki, âhiret hayatının yanında pek az bir şeydir.”⁵⁵ Bu âyet-i kerime, Tebuk seferi için seferberlik ilân edildiğinde insanların sıcak yaz gününde, meyvelerin olgunlaştığı, insanların rehavete daldığı bir zamanda Bizans gibi bir güce karşı orduya çağrıldıklarında bazı inananların dünyanın cazibesine kapılarak işi ağırdan almaları, tembellik ve uyuşukluk göstermeleriyle ilgili nâzil olsa da⁵⁶ Müslümanları ve İslâm

⁴⁷ İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 15.

⁴⁸ “Allah uğrunda, hakkını vererek cihad edin. O, sizi seçti; din hususunda üzerinize hiçbir zorluk yüklemeydi; babanız İbrahîm'in dininde (de böyleydi). Peygamberin size şahit olması, sizin de insanlara şahit olmanız için, O, gerek daha önce (gelmiş kitaplarda), gerekse bunda (Kur'an'da) size “müslümanlar” adını verdi. Öyle ise namazı kılın; zekâtı verin ve Allah'a sımsıkı sarılın. O, sizin mevlânızdır. Ne güzel mevlâdır, ne güzel yardımcıdır!” (el-Hac 22/78).

⁴⁹ İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 15.

⁵⁰ Bkz. İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 15-23.

⁵¹ el-Kasas 28/79-83.

⁵² “Gerçek şu ki, insan kendini kendine yeterli görerek azar. Kuşkusuz dönüş rabbinedir.” (el-A'la 96/6-8).

⁵³ Bkz. Cemal Ağırman, “Yoksullukla Mücadelede Ahlâkî ve Dinî Eylem Olarak İnfâkın Rolü”, *Yoksulluk Sempozyumu*, İstanbul 2003, II

⁵⁴ Bkz. İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 15-23.

⁵⁵ et-Tevbe 9/38.

⁵⁶ Bkz. Fahrüddin er-Razî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Mejâtihu'l-Gayb*, I-XXXII, Beyrut 1990, XVI, 47; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, IV, 343-344.

medeniyetini bekleyen büyük bir tehlikeye karşı bir uyarı niteliğindedir. Ayrıca toplumdaki dünyevileşmeyi, dolayısıyla da yozlaşmayı ve çürümeyi hazırlayan temel faktörlerden birisi, israf ve lükstür (terf); bir mânâda, yardımlaşmanın (infakin) doğru ve sıhhatli gerçekleşmemesidir.⁵⁷

Kur'ân'da dünya âhiret dengesinin bozulup dünyevileşme diye nitelendirilen, dünyaya çakılıp kalmayı çok net resmeden özlü anlatımlardan birisi, ilâhî hakikatleri ve hayatın gayesini bildiği halde, buna göre amel etmeyen ilim ehlinin nazara verildiği şu âyet-i kerimedir:

“Onlara (yahudilere), kendisine âyetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan, o yüzden de şeytanın takibine uğrayan ve sonunda azgınlardan olan kimsenin haberini oku. Dileseydik elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik. Fakat o, dünyaya saplandı ve hevesinin peşine düştü. Onun durumu tıpkı köpeğin durumuna benzer: Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur. İşte âyetlerimizi yalanlayan kavmin durumu böyledir. Kıssayı anlat; belki düşünürler.⁵⁸

Burada karakteri sergilenen, ilim verildikten sonra dünyevileşmiş kişinin (Bel'am b. Bâûrâ, veya Ümeyye b. Ebî's-Salt penceresinden, ilâhî kaynaklı bilgiden uzaklaşarak, şeytanın dünyasında yeryüzü saltanatına, maddeye râm olmuş modern zihniyeti, sekülerleşmiş insan tipolojisini seyredebiliriz.⁵⁹ Dinden ve vahiyden sıyrılmak suretiyle insanoğlu, varlığını tehdit eden düşmanlarına karşı en temel korunacağını, zırhını ve barınacağını kaybetmiş ve düşmanlarının yani şeytanların arkasına takılarak dünyalık peşinde koşarken asıl özüne, kazanması gereken mahiyete yabancılaşmıştır. Artık böylesini uyararak da, uyarılmamak da birdir. O, kalbî ve vicdanî reflekslerini yitirmiş, artık inkâr onun için huy ve seciye halini almıştır. İhtiyaç ve zaruretten ötürü değil, nefsinin kötü huyundan ve hırsından dolayı hep çirkin işleri yapar durur.⁶⁰

Yukarıda dünyanın özelliklerinin yer verildiği âyetlerde görüldüğü gibi Kur'ân'ın verdiği mesajlar, dünyevileşmiş bir toplumun dünya görüşüne yeni değerler kazandırmak içindir. Kendi hayatlarının gereği evlâtlarını bile öldürmekten kaçınmayan bir toplumda, her davranışından hesap vereceğini bilen bir toplum

meydana getirmenin başka türlü de olmayacağı âşikârdır. Kur'ân bir taraftan bu toplumun inanç temelinden yoksun dünyaya ait beklentilerini sarsarken, diğer taraftan da o arzu ve beklentilerini “ebedî” bir surette kazanabilecekleri bir imkânı; “âhiret” inancını onlara teklif etmektedir. Bu inanç, yaşanılan dünyayı, “ebedî âhiret yurdu”nu kazanma temelinde algılamayı ve yaşamayı sunmaktadır. Yani, içinde yaşadığı dünya hayatının cazibesi, onun asıl yurdu olacak olan âhireti kazanmasına mani olabilir, bu ise insanın ebedî hüsrânı demektir.

İlâhî dinler, insanın bu şekilde ebedî bir hüsrana düşmemeleri için onları sürekli uyarmıştır. Kur'ân; 7. yüzyılın başında yaşamış olan bir kabile toplumundan, onların ateist hayat anlayışlarını değiştiren ve “her şeye hâkim olan Allah'a” inanacakları bir dünyayı yaşama- larını sağlayacak mesajları ihtiva etmektedir. Yani dinin bu iki ana kaynağı, seküler ve âhiret inancından yoksun bir topluluğu, dünyevî yaşamlarını, âhiret hayatını kazanmaya endeksli olarak yaşamaya çağırmıştır. Bu nedenle hem Kur'ân'ın, hem de hadislerin genel muhtevasında, âhiret vurgusu daha ağırlıklı olarak yer alır, dünya hayatı ve yaşamı ise aşağılanarak veya hafife alınarak, bir anlamda yerilerek, ele alınır. Bu yaklaşım, İslâm dininin oluşturmak istediği evrensel dünya görüşü değil, ilk indiği toplumun öncelikli problemlerinin dikkate alınmasının bir gereğidir. Tam anlamıyla sekülerleşen bir topluma âhiret vurgusuna ağırlık verilmesi gerektiği gibi, dünyanın tümüyle terk edilmesi anlayışına karşı da, dünya hayatının önemini belirten mesajlara ağırlık verilmelidir.⁶¹

Kur'ân, getirdiği prensiplerle indiği toplumun dünyevileşen değerlerine yeni anlamlar kazandırmıştır. Kutsala hürmetin kaybolduğu, hâkim güç ve otoritenin kutsallaştırıldığı, zevk ve eğlencenin yaygınlaştığı bir dönemde, insanlara kendilerinin ve âlemin farkına varmaları gereğini hatırlatmak için Kur'ân'ın ortaya koyduğu ilkelerin ayrı bir yeri vardır. Bunları dikkate almak gerekir. Bununla birlikte önceki dinlerde var olan dünyevileşme sorununu gören Müslüman bireyin kendi dininin birçok alanda neleri gerektirdiği konusunda çeşitli sorularla karşı karşıyadır. Buna karşın güçlü düşünsel temelleri üzerinde bina edilmiş dünyevî düşünce, baş döndürücü hızıyla insanlığa yeni eserlerini sunmaktadır. Aslında bir ölçüde Müslümanların bunun karşısında yaşadığı şaşkınlık psikolojisi de önemlidir. Şimdi cevaplandırılması gereken soru; dünyevî düşüncenin bütün bu “zaferlerine” rağmen bizim kendi değerlerimizi kullanarak hangi modeli insanlığa sunacağımızdır. Yani bölgesel çatışmalardan teknolojik buluşlara kadar bütün

⁵⁷ “Onlar, 'Resûlullah'ın etrafındaki fakirlere infak etmeyin ki dağlısınlar' diyen bedbahtlardır. Halbuki göklerin ve yerin bütün hazineleri Allah'ındır, lâkin münafıklar bunu bilmezler, anlamazlar (el-Münafikin 63/7). Bkz. Cemal Ağırman, “Yoksullukla Mücadelede Ahlâki ve Dinî Eylem Olarak İnfâkin Rolü”, *Yoksulluk Sempozyumu*, II.

⁵⁸ el-A'râf 7/175-176.

⁵⁹ Bkz. *Sadık Kılıç, Fitratın Dirilişi, İstanbul 1991*, s. 81.

⁶⁰ Bkz. *İbn Atıyye, Abdülhakke, el-Muharraru'l-Veçiz, Dûbâ 1984*, VI, 146.

⁶¹ Ahmet Keleş, “İslam İktisat Zihniyetinin Oluşmasında Zühud Hadislerinin Rolü”, *SBArD Dergisi*, S:6, s.575-591 (Kısmen tasarrufla)

dünyayı kucaklayan ve kökü vahye dayanan bir modele sahip miyiz? Şüphesiz bu soruya “evet” demek çok kolay; ancak gelecekteki konumumuz bu soruya kolayca evet dediğimiz gibi gelişen sorunlara cevap bulabilmemizde yatıyor. Böylelikle son iki yüzyıldır yaşadığımız tecrübeyi hatırlamak bile istemeyenlere büyük bir görev düşüyor; bütün iki yüzyıl içinde hiç başarmamış olanı, yani dünyevî düşüncenin karşısındaki bütün dinamikleri kullanıp çözüm üretebilmek.⁶² İslâm, toplumları ve insanları çürüten, yozlaştıran ve ahlâkî açıdan ölüme sürükleyen bu probleme karşı, sadece uyarıda bulunmakla kalmamış, hadislerde de geçen tabirle, “dünyanın fitnesi”nden korunma çare ve alternatiflerini de sunmuştur.⁶³

Sonuç

İşte bu noktada kendi değerlerimizi sunma ve modelimizi oluşturma adına dünyevileşme tehlikesine, fitnesine veya derin sapıklığına⁶⁴ karşı kültürümüzde geleneksel olarak “zühd⁶⁵, kanaat, tûl-i emeli azaltma, dua, tevekkül, halvet, uzlet, ölümü hatırlama⁶⁶ ve infak gibi sıfat ve davranışlar alternatif ve koruyucu birer faktör olarak zikredilmiştir. Sayılan faktörlerin değeri konusunda bir şey diyebilecek değiliz. Fakat bu noktada birbirlerine karşı çelişik iki unsur gözükseler de, dünyevileşmenin basamağı varsayılan iktisadî zihniyet ile dinin, değişik yönlerden gözden kaçmamasıyla ilgili olarak Sabri F. Ülgener’in şu değerlendirmeleri dikkate değerdir:

“Bir yanda dünya malının insanı Tanrı katından saptırma tehlikesi ve ona karşı zühd ve riyâzet! Diğer yanda, hayatı velev en mütevazî çizgide sürdürmenin vazgeçilmez aracı olarak mal mülk edinme ve o yüzden de –yine vazgeçilmez olarak- dünya malı ile ilgi ve ilişki. İktisat ahlâkî, din açısından, iki unsurun kah birine kah öbürüne ağırlık vermek suretiyle aralarını bulma yolunda harcanan gayretlerin bütünü olarak anlaşılabilir.”⁶⁷

Hülâsa olarak dinin işlevselliğini ortadan kaldırma, otorite ve etkisini azaltmayı hedefleyen, onu kılıksız ve kalıpsız bir hale getirmeye çalışan bir sürecin var olduğu ve buna da dünyevileşme dendiğini artık bütün tecrübeleriyle bilmek durumundayız. İnsanlık tarihi kadar eski olan dünyevileşme dediğimiz bu olgu, bütünüyle bir dünya

görüşü ve paradigma değişimi olarak karşımıza çıkmakta ve baş döndürücü hızıyla insanlığa yeni eserlerini takdim etmektedir. Bu durumda önce tanıyıp buna göre çarelerimizi ve alternatiflerimizi üretmek durumundayız.

Kaynakça

Ahmet Keleş, İslam İktisat Zihniyetinin Oluşmasında Zühd Hadislerinin Rolü. *SBArD Dergisi*, 6:575-591.

Ahmet Yıldırım, 2014. *Din, Dünyevileşme ve Zühd*. Ankara Okulu, 288 sf., ISBN: 978-994-416-278-4.

Ali Bardakoğlu, 2004. *Din, Yenileşme ve Modern Hayat III*. Din Şurası Açış Konuşması, 26.11.2004; diyanet.gov.tr, Tebliğler ve Konuşmalar Arşivi.

Ali Coşkun, 1995. Toplumsal Düşünce Tarihinde Din Sorunu. *Bilgi ve Hikmet*, (Kış 1995), Sy. 9, s. 45.

Ali Coşkun, 2008. Dinin Sosyal Gerçekliği, Dünyevileşme, İslam ve Türkiye. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sayı: 19: 13-24.

Alican Tatlı, 1996. *Zühd Açısından Hadislerde Dünya*. Marmara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora tezi, 268 sf.

Âsım Efendi, 1305. *Kâmus Tercümesi*. İstanbul.

Burhaneddin Tatar, 2003. Dünyevileşme. *Diyanet Aylık Dergi*, sy. 149, s. 4/13

Cemal Ağırman, 2003. Yoksullukla Mücadelede Ahlâkî ve Dinî Eylem Olarak İnfâkın Rolü. *Yoksulluk Sempozyumu*, Cilt II, İstanbul.

Dominique Vidal, 2003. Dünyevileşme Ya da Fransa’da Dinsizlik. Çev. Adem Efe, *SDÜİFD*, Yıl: 2003/1, sayı 10, s. 131-138.

Durmuş Hocaoğlu, 1995. *Laisizm’den Millî Sekülerizm’e*. İstanbul.

Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, 1992. *Hak Dini Kur’ân Dili*, I-X, İstanbul.

Fahrüddin er-Razî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, 1990. *Mefâtihu’l-Gayb*. I-XXXII, Beyrut.

Gökhan Bacık, 1997. Dünyevileşme ve Arkaplanı. *Köprü Dergisi- Dünyevileşmenin Farklı Boyutları*, Yaz-Güz Sayı: 59-60: 67-73.

İbn Atıyye, Abdülhakk, 1984. *el-Muharraru’l-Veçîz, Dûbâ*.

⁶² Gökhan Bacık, “Dünyevileşme ve Arkaplanı”, *Köprü Dergisi- Dünyevileşmenin Farklı Boyutları*, Yaz-Güz 97, sy. 59-60.

⁶³ Geniş bilgi için bkz. Ahmet Yıldırım, *Din, Dünyevileşme ve Zühd*, Ankara 2014

⁶⁴ Bkz. İlhami Güler, *Politik Teoloji Yazıları*, s. 23.

⁶⁵ Bkz. Ahmet Yıldırım, *Din, Dünyevileşme ve Zühd*, Ankara 2014

⁶⁶ Alican Tatlı, *Zühd Açısından Hadislerde Dünya*, s. 233-236.

⁶⁷ Sabri Ülgener, *Zihniyet ve Din*, s. 24. Farklı bir bakış açısı ve değerlendirmeler için bkz. Leslie Lipson, *Uygurluğun Ahlâkî Bunalımları (Manevî Erime mi Yoksa İlerle mi?)*, (çev. Jale Çam Yeşiltaş), İstanbul 2000.

- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. Hasen, 1987. *Kitâbu Cemhereti'l-Luga*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî, Beyrut.
- İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*. Beyrut Tsz.
- İbnu'l-Esîr, Muhibbuddin Muhammed el-Cezerî, 1979. *en-Nihâye fî Garîbi'l-Hadîs ve'l-Eser*. thk. Tahir Ahmed ez-Zâvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, Beyrut.
- İlhami Güler, 2002. *Politik Teoloji Yazıları*. Ankara.
- Max Weber, 1997. *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Çev. Zeynep Aruoba, İstanbul.
- Mustafa Armağan, 1998. *Gelenek ve Modernlik Arasında*. İstanbul.
- Nuray Mert, 1994. *Laiklik Tartışmasına Kavramsal Bir Bakış*. İstanbul.
- Peter L. Berger, 1993. *Dinin Sosyal Gerçekliği*. Çev. Ali Coşkun, İstanbul.
- Râgıb el-İsfahânî, 1986. *el-Mufredât*. İstanbul.
- S. Nakib. Attas, 1995. *İslâm, Sekülerizm ve Geleceğin Felsefesi*. (çev. Mahmut Erol Kılıç), İstanbul.
- Sabri F. Ülgener, 1981. *Dünü ve Bugünü ile Zihniyet ve Din, İslâm, Tasavvuf ve Çözülme Devri İktisat Ahlakı*. İstanbul.
- Sadık Kılıç, 1991. *Fıtratın Dirilişi*. İstanbul.
- Süleyman Uludağ, 1994. Dünya. *DİA*, X, 22-25.
- William H. Swatos, Kevin J. Christiano, 2002. Sekülerleşme Teorisi: Bir Kavramın Serüveni, s. 98-99. *Sekülerizm Sorguluyor: 21. Yüzyılda Dinin Geleceği* (ed. Ali Köse), içinde, İstanbul.